

СЕКЦІЯ 3

УДК 025.3:027.7(477)

Головко Л. В., Ростальна Г. П.

Наукова бібліотека Криворізького педагогічного інституту

ВИКОРИСТАННЯ ТРАДИЦІЙНОГО КАРТКОВОГО ТА ЕЛЕКТРОННОГО КАТАЛОГІВ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ РОЗВИТКУ БІБЛІОТЕЧНОГО РЕСУРСУ

Висвітлено питання сучасного функціонування традиційних карткових каталогів паралельно з електронними, їх переваги та недоліки у бібліотеках вищих навчальних закладів.

Ключові слова: наукова бібліотека, алфавітний каталог, систематичний каталог, електронний каталог, програма «УФД/Бібліотека».

Golovko L., Rostalna G.

USING TRADITIONAL CARD CATALOGUES AND ELECTRONIC CATALOGUES AT MODERN STAGE OF LIBRARY RESOURCE DEVELOPMENT

Paper discusses the issue of modern functioning of traditional card catalogues together with electronic catalogues, their advantages and disadvantages in university libraries.

Keywords: scientific library, alphabetical catalogue, systematic catalogue, electronic catalogue, software «UFD/Biblioteka».

Бібліотеки є важливим структурним підрозділом вищих навчальних закладів і зазнають потужного впливу таких чинників, як: глобалізація освіти й інформатизація простору вищої школи. Інформатизація бібліотек у світі досягла досить вражаючих масштабів: електронні каталоги, електронні підручники, електронна доставка документів, розроблення і наповнення веб-сайтів, використання мультимедійних засобів у роботі бібліотек. Удосконалення техніки та програмних продуктів буде відбуватися і надалі, але форми їх використання в навчальному процесі і науковій роботі на сучасному етапі досягли високого рівня розвитку.

Одним із головних завдань сучасної бібліотеки вищого навчального закладу є забезпечення доступу до знань у процесі освіти і самоосвіти. Якщо у бібліотеці існує низький рівень інформаційного забезпечення, це створює перешкоди процесу отримання знань, студент змушений витрачати більше часу на пошук необхідної інформації.

Найскладнішою і найперспективнішою сферою бібліотечної діяльності, спрямованої на задоволення індивідуальних інформаційних запитів, є довідково-бібліографічне обслуговування. У системі довідково-бібліографічного обслуговування нині спостерігається вдосконалення традиційних форм роботи та використання автоматизованих технологій. Користувач має право альтернативного вибору носіїв інформації та форми їх отримання.

Ознакою якісного та своєчасного інформування користувачів є ефективне задоволення їхніх інформаційних запитів. Сьогоднішній читач при пошуку інформації використовує як традиційні карткові каталоги та картотеки, так і електронні. Їх поєднання визначає успішне задоволення інформаційних потреб користувачів сучасної бібліотеки ВНЗ. Тому цей напрямок роботи залишається одним із основних у діяльності наукової бібліотеки.

Створення ефективної системи бібліотечно-інформаційного обслуговування неможливе без ведення, оновлення й удосконалення інформаційно-пошукового апарату. Процеси каталогізації забезпечують функціонування каталогів: складання бібліографічного опису й індексування

документів, організація, ведення й редагування каталогів. Ефективне функціонування бібліотеки неможливе без добре організованих каталогів як у традиційній, так і електронній формі.

Процес каталогізації є одним із найскладніших питань у бібліотечній роботі. Серед дослідників, які займаються питаннями каталогізації, у першу чергу слід відзначити науковців Харківської державної академії культури Е. Т. Карачинську, В. К. Удалову [1], В. В. Сєдих [2]. У різних аспектах досвід опрацювання документів висвітлюють фахівці з Національної бібліотеки України ім. Вернадського, Національної парламентської бібліотеки України, обласних наукових бібліотек [3]. Їхні дослідження стали значним внеском у вітчизняне каталогознавство. Велику увагу функціонуванню бібліотечних каталогів у сучасних умовах приділяє відомий російський бібліотекознавець Е. Р. Сукіасян [4–7].

Питання ефективності використання довідково-пошукового апарату до фондів бібліотек перебуває в полі посиленої уваги фахівців уже упродовж багатьох років. У галузевій періодиці та на наукових конференціях тривають дискусії щодо використання карткових каталогів чи відмови від їх ведення. Зокрема, це питання вивчали теоретики і практики бібліотечної справи України: О. Онищенко [8], Н. Онїстрат [9], В. Осаула [10].

Зараз пріоритетним напрямом діяльності бібліотек є створення власних електронних каталогів (ЕК). Це відкриває нові можливості в обслуговуванні користувачів, забезпеченні доступності фонду.

Професор Я. Л. Шрайберг відзначає що «автоматизація бібліотечно-інформаційної діяльності – це вияв не лише сучасного науково-технічного розвитку, а й соціального прогресу: забезпечується не лише своєчасний і швидкий доступ користувачів до інформації та першоджерел, але загалом створюються умови для реалізації одного з головних принципів відкритого суспільства – принципу загальної доступності інформації та публікацій» [11].

Створення бібліотечних каталогів у книгозбірні Криворізького педагогічного інституту розпочалася в 1930 році коли було утворено бібліотеку. Вже в перші роки функціонування книгозбірні розпочалося створення абеткового і систематичного каталогів, які надавали доступ до більшої частини книжок. У 1933 році книгозбірня отримала статус бібліотеки вищого навчального педагогічного закладу. Весь час питанню каталогізації фонду бібліотеки Криворізького педагогічного інституту приділялася належна увага.

В інформаційному задоволенні читацьких інтересів студентів та викладачів Криворізького педагогічного інституту неабияку роль відіграє довідково-бібліографічний апарат наукової бібліотеки: абетковий, систематичний каталоги (СК), каталог художньої літератури, алфавітно-предметний покажчик до СК, систематична картотека статей, красназнавча картотека, реєстраційна картотека періодичних видань, картотека праць викладачів інституту, електронний каталог книг і статей.

Каталоги бібліотеки – це її обличчя. З ними в першу чергу зустрічаються користувачі. Без каталогів неможливе якісне обслуговування користувачів. За каталогом бібліотекар разом із користувачем здійснює інформаційний пошук. Каталоги допомагають бібліотекарю в рекомендації книг, каталогами працівники бібліотеки користуються при комплектуванні, при обробленні нових надходжень літератури. Однак першорядна роль каталогів полягає в тому, що користувачі мають можливість самостійно, без посередництва бібліотечного працівника, встановити наявність у даній бібліотеці літератури, яка їх цікавить. Каталоги переживають нині час незвичайного інноваційного розвитку. Інноваційні процеси, що розвиваються у бібліотеках, стосуються не тільки сфери обслуговування читачів, а і сфери опрацювання й каталогізації літератури. Ведення електронних каталогів дає можливість оперативного обслуговування користувачів та задоволення їх запитів. Однак поряд з електронним залишаються затребуваними і традиційні каталоги.

Алфавітний каталог відображає наявний фонд бібліотеки, організується й ведеться відділом комплектування та наукового опрацювання літератури; створений у 1930 році складається з трьох мовних рядів: українською, російською та іншими мовами; розкриває фонди бібліотеки за авторською ознакою (індивідуальних і колективних авторів) або назвою документів; виконує інформаційну, довідкову, пошукову функції; з 2010 року картки в каталозі розставляються за зведеною українсько-російською абеткою; опис видань здійснюється згідно ДСТУ ГОСТ 7.1:2006 «Бібліографічний запис. Бібліографічний опис. Загальні вимоги та правила складання» та ДСТУ ГОСТ 7.80:2007 «Система

стандартів з інформації, бібліотечної та видавничої справи. Бібліографічний запис. Заголовок. Загальні вимоги та правила складання».

Алфавітний каталог є найважливішою частиною системи каталогів в нашій бібліотеці. З одного боку, він є найпростішим інструментом пошуку потрібної інформації, а з іншого, – є цілісною системою накопичення інформації в алфавітному порядку. Основні переваги алфавітного каталогу – простота у використанні, доступність для будь-якої категорії користувачів, прямий доступ до інформації (читач відразу ж може отримати відомості про наявність у фонді документа і його шифр).

Систематичний каталог – бібліотечний каталог, у якому картки з бібліографічним описом документів розташовуються за галузями знань відповідно до Універсальної десятикової класифікації. У статті І. Лобановської та Н. Грудініної «Удосконалення традиційних карткових систематичних каталогів» [12] ще раз доводиться необхідність функціонування у бібліотеках карткових систематичних каталогів, їх удосконалення та підтримання у належному стані. Працюючи з картковим систематичним каталогом, читач спілкується з фондом, оскільки каталог – модель конкретного бібліотечного фонду і зворотно-хронологічна розстановка карток за роздільниками зручна для користувачів.

Алфавітний і систематичний каталоги розміщені для широкого доступу читачів у читальному залі. Черговий бібліограф, який працює в читальному залі, консулює читачів з приводу правильного використання каталогу. Але робота з каталогами, вивчення читацьких запитів, виконання довідок однозначно вказують на необхідність не просто вдосконалення, а реорганізації більшості розділів систематичного каталогу згідно зі змінами в Універсальній десятиковій класифікації. Також необхідно підтримувати в належному стані алфавітно-предметний покажчик до систематичного каталогу. Система посилань і відсилок має забезпечувати повноту інформації з теми, якщо література з окремих її аспектів зосереджена в різних розділах каталогу, а за алфавітно-предметним покажчиком вона розташована в алфавітному порядку.

Останнім часом з розвитком інформаційних технологій основним інформаційним електронним ресурсом наукової бібліотеки Криворізького педагогічного інституту є електронний каталог (ЕК), що забезпечує користувачів бібліографічними даними про документи, що зберігаються у фонді, надає можливість отримати інформацію про місце зберігання документа, стан його доступності, кількості примірників.

База даних ЕК бібліотеки почала формуватися з 2007 року. Була придбана інформаційно-бібліотечна програма «УФД/Бібліотека». У статті І. Карпенко «Інформаційно-бібліотечна система «УФД/Бібліотека» [13] авторським колективом представлено загальну характеристику програми, завдяки якій колективом створюється ЕК. Модуль опрацювання документів у системі передбачає складання бібліографічного опису документа, його класифікацію, створення каталогів тем.

У системі «УФД/Бібліотека» передбачено, що кожний бібліографічний опис може належати одній конкретній групі користувачів-бібліотекарів. Така група є своєрідним «власником» бібліографічного опису. Тільки співробітник даної групи може редагувати даний опис. Належність бібліографічного опису встановлюється за головною групою користувача-бібліотекаря, який створив його і працює з ним. У такий спосіб весь каталог поділяється на частини, за кожною з яких відповідає певна група працівників.

У процесі впровадження системи «УФД/Бібліотека», з метою оптимізації роботи з заповнення форми «Бібопис документа» та для покращення якості бібліографічного опису документа було розширено випадаючий список полів, згідно зі специфікою складу фондів бібліотеки: у формі «Каталог документів»: вид документа (книга, брошура, збірник, монографія, автореферат, дисертація, складова частина документа журнал та ін.); у формі «Бібопис документа»: тип літератури (навчальна, навчально-методична, наукова, довідкова, художня, офіційна та ін.). Далі заповнюються поля «Автор», «Назва», індекс УДК, теми УДК, місце видання, видавництво, кількість сторінок, мова, ключеві слова та ін. У формі «Примірники» заповнюються: інвентарний номер, кількість примірників, місце збереження документа, номер партії, у якій записано цей документ, вартість даного документа. Наступним етапом буде перевірка відомостей, внесених до форми «Бібопис документа», доповнення необхідних полів і підполів, перевірка шаблону каталожної картки та роздрук картки для поповнення

карткових алфавітного і систематичного каталогів. Створення електронного каталогу є пріоритетним напрямом діяльності бібліотеки Криворізького педагогічного інституту. Формування ЕК розпочалось із уведення бази даних із картотеки забезпеченості навчального процесу.

Коректно складений опис, зручний і різносторонній пошук по каталогу створює імідж і для бібліотеки і для нашого вузу.

Нові надходження літератури вносять до ЕК працівники відділу комплектування та наукової обробки літератури. Аналітичний опис здійснюють працівники інформаційно-бібліографічного відділу. Ретрофонд вносять працівники відділу інформаційних технологій згідно з біописами на картках, які розставлені в алфавітному каталозі. Критерії успішного внесення – кількість правильних бібліографічних описів (назв документів) і примірників (інвентарних номерів) у ЕК.

Станом на 1 січня 2015 р. обсяг електронного каталогу бібліотеки становить 121401 документ. Книг та брошур – 76468, статей – 29261. (див. рис. 1)



Рис. 1. Розподіл документів в ЕК станом на 1 січня 2015 р.

До ЕК внесено майже весь фонд бібліотеки, за винятком української художньої літератури та шкільних підручників. Переважають в ЕК книги (див. рис. 2)



Рис. 2. Динаміка поповнення електронного каталогу (2007–2015рр.)

Отже, електронний каталог – самостійний пошуковий апарат, який відрізняється від традиційного каталогу пошуковим середовищем: замінює карткові каталоги і картотеки, спрощує роботу з каталогами.

Зі створенням ЕК в бібліотеці значно підвищилася якість і швидкість пошуку документів, покращилася ефективність роботи бібліотекарів за мінімальних витрат часу на комплектування й оброблення.

Оскільки сучасна людина краще володіє комп'ютером, ніж бібліографічними знаннями, саме ЕК, на протигагу традиційним паперовим каталогам, більше впливає на підвищення бібліографічної грамотності, спонукає до пошуку необхідної інформації. Крім того, розвиток ЕК надає можливості впровадити принципово нові технології обслуговування користувачів. Щоб забезпечити максимальне виконання усіх інформаційних запитів читачів, треба повноцінно формувати електронний каталог.

Як і традиційний, електронний каталог потребує контролю за якістю наповнення, постійного редагування, покращення сервісу пошуку інформації. Якісне формування одночасно й електронного, і традиційних каталогів потребує великих працевитрат співробітників відділу комплектування та наукового опрацювання літератури й сектору інформаційних технологій. Відповідальність за редагування електронного каталогу несе редактор, який виявляє дублети, виправляє помилки у бібліографічних описах, додає інформацію, якої не вистачає, виправляє інвентарний номер, додає інвентарний номер з карткового генерального каталогу. Щоб уникнути дублювання у відредагованих описах документів, доступ до них відкрито лише співробітникам відділу опрацювання. Основні завдання відділів, які займаються формуванням ЕК, це – постійне введення нових документів, редагування тем УДК, проведення ресистематизації (створення таблиць відповідності від однієї класифікаційної системи до іншої, згідно з новими класифікаційними таблицями).

Електронний каталог відіграє в бібліотеці важливу роль, тому його створення є пріоритетним завданням автоматизації бібліотеки. ЕК є одним із найважливіших бібліотечних ресурсів. Цей ресурс особливо цінний тоді, коли він знаходиться у мережі Інтернет, забезпечує цілодобовий доступ до відомостей про наявність документів у фондах бібліотеки. Нові технології опрацювання документів дозволять покращити якість електронного каталогу.

Електронні каталоги мають переваги перед картковими щодо повноти та оперативності доступу: ЕК дозволяє здійснювати багатоваріантний спосіб пошуку – за автором, назвою, видавництвом, датою публікації, темою, ключовими словами тощо; можливість надання віддаленого доступу до ЕК іншої бібліотеки за допомогою інтернет-технологій; в ЕК багатоаспектно розкривається зміст документа, стає можливим значно швидше та якісніше здійснювати пошук необхідної інформації, а також користуючись ЕК можна створювати бібліографічні списки літератури, бібліографічні покажчики, бюлетені нових надходжень (див. рис. 3);

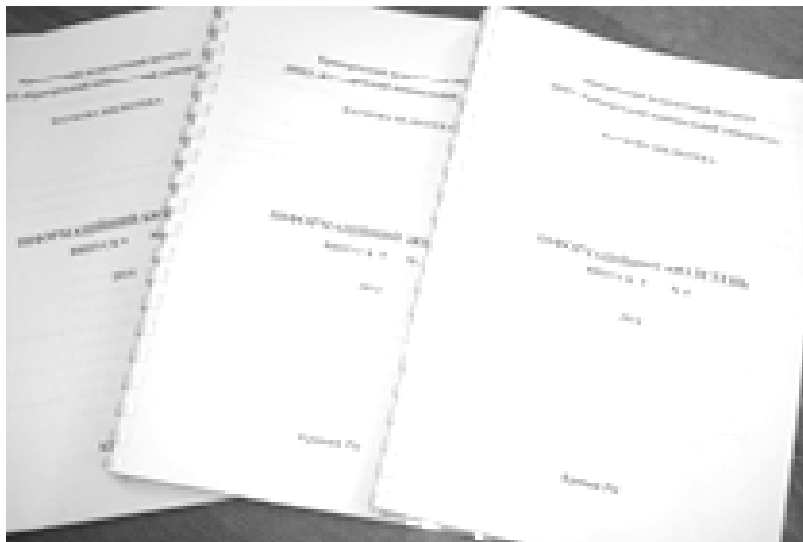


Рис. 3. Інформаційний бюлетень

Можливість доступу до ЕК та замовлення документів через сайт бібліотеки: максимальна повнота відображення фонду бібліотеки; здатність одночасно надавати декільком користувачам одну й ту саму інформацію; за допомогою ЕК краще виокремити конкретні аспекти проблеми, традиційний же каталог представляє комплекс літератури з теми. Наприклад: «комунікативна компетентність». Цю тему легко знайти в ЕК, за ключовим словом, а в систематичному каталозі виникнуть деякі труднощі. Водночас ЕК має певні недоліки: він не зможе повністю замінити системи традиційних карткових каталогів, насамперед у тематичному пошуку інформації. Саме систематичний каталог розкриває усю повноту змісту певної теми, починаючи від загального і завершуючи конкретним, а пошук в ЕК за ключовими словами може надати велику кількість варіантів записів різної тематики. Як один з недоліків ЕК, це те, що у ньому не враховується різне написання прізвищ авторів, а також у випадку неправильного індексу бібліографічний запис, збережений у базі даних, залишається недоступним для подальшого використання.

Нині неможливо надати однозначну відповідь про переваги та недоліки традиційних паперових чи електронних каталогів. Як друковані книги та їхні електронні версії, так і електронні й карткові каталоги мають право на співіснування. Досвід бібліотечних установ свідчить, що електронні і традиційні каталоги доповнюють один одного, сприяють якісному обслуговуванню користувачів, і тому відмова від традиційних карткових каталогів нині передчасна. Традиційні каталоги будуть використовуватися упродовж тривалого часу. Потреба в них є безперечною. Час підтвердив, що інформація в карткових каталогах зберігається і понад 100 років. Тривалість зберігання інформації в ЕК ще не є достатньо вивченою, тому має місце необхідність паралельного ведення традиційних та електронних каталогів.

Повністю відмовитись від традиційних каталогів можуть лише ті бібліотеки, які мають власні потужні автоматизовані системи і матеріальні можливості задля здійснення повної ретроспективної конверсії й підтримки необхідної кількості страхових копій ЕК. Органічне поєднання функцій традиційних та електронних каталогів потребує подальшого вивчення.

Список використаних джерел:

1. Карачинська Е. Т. *Бібліотечні каталоги : навч. посіб.* / Е. Т. Карачинська, В. К. Удалова. – Харків : Основа, 1992. – 160 с.
2. Сєдих В. В. *Бібліотечні каталоги як інформаційно-пошукові системи : [навч. посіб.]* / В. В. Сєдих, Г. П. Терентьєва, В. К. Удалова ; Харків. держ. акад. культури. – Харків, 2003. – 193 с.
3. Сребродольська Н. В. *Етапи створення електронного каталогу в НТБ Національного університету «Львівська політехніка»* / Н. В. Сребродольська // *Матеріали Третьої науково-практичної конференції «Сучасні проблеми діяльності бібліотеки в умовах інформаційного суспільства»*. – Львів, 2011. – С. 359–368.
4. Сукиасян Э. Р. *Библиотечные каталоги : метод. материалы* / Э. Р. Сукиасян. – М. : Профиздат, 2002. – 192 с. – (Современная библиотека ; вып. 19).
5. Сукиасян Э. Р. *Каталогизация и классификация. Электронные каталоги и автоматизированные библиотечные системы : избранные статьи* / Э. Р. Сукиасян. – СПб : Профессия, 2010. – 536 с. – (Библиотека).
6. Сукиасян Э. Р. *Система каталогов и динамика развития в современной библиотеке* / Э. Р. Сукиасян // *Науч. и техн. б-ки*. – 2006. – № 4. – С. 18–33.
7. Сукиасян Э. Р. *Электронные каталоги* / Э. Р. Сукиасян // *Библиотека*. – 2000. – № 3. – С. 31–33.

8. *Онищенко О. Каталоги – інформаційне ядро бібліотек: роль і значення в період комп'ютеризації / О. Онищенко // Бібл. вісн. – 1997. – № 6. – С. 6–11.*
9. *Онiстрат Н. Електронні та карткові інформаційно-пошукові системи бібліотеки: питання взаємодії / Н. Онiстрат // Бібл. форум України. – 2007. – № 2. – С. 14–16.*
10. *Осаула В. Бібліотечна картково-каталожна ера: класика інформаційно-пошукових систем в електронному середовищі сучасних бібліотек / В. Осаула // Вісн. Кн. палати. – 2009. – № 3. – С. 19–22.*
11. *Шрайберг Я. Л. Основные положения и принципы разработки автоматизированных библиотечно-информационных систем и сетей: главные тенденции окружения, основные положения и предпосылки, базовые принципы : учеб.-практ. пособие / Я. Л. Шрайберг. – 2-е изд., испр. и доп. – М. : Либерия, 2001. – 104 с.*
12. *Лобановська І. Удосконалення традиційних карткових систематичних каталогів / І. Лобановська, Н. Грудініна // Бібл. вісн. – 2009. – № 4. – С. 20–22.*
13. *Карпенко І. Інформаційно-бібліотечна система «УФД/Бібліотека» / І. Карпенко // Шк. б-ка. – 2005. – № 5. – С. 44–47.*

УДК 017:004.91:025.7/9

Ржеуський А. В.

Національний університет «Львівська політехніка»

ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК БІБЛІОГРАФІЧНИХ ОПИСІВ ЕЛЕКТРОННОГО КАТАЛОГУ ІЗ ЕЛЕКТРОННИМ НАУКОВИМ АРХІВОМ: З ДОСВІДУ РОБОТИ НТБ ЛЬВІВСЬКОЇ ПОЛІТЕХНІКИ

Висвітлено технологічний процес створення можливостей переходу від бібліографічних описів бази даних «Праці вчених Львівської політехніки» до повнотекстових матеріалів, представлених у електронному науковому архіві Науково-технічної бібліотеки Національного університету «Львівська політехніка».

Ключові слова: електронний каталог, електронний науковий архів, інформаційна система, бібліотека.

Rzheuskiy A.

INTERCONNECTION OF ELECTRONIC CATALOGUE BIBLIOGRAPHIC DESCRIPTIONS AND ELECTRONIC SCIENTIFIC ARCHIVE: FROM THE EXPERIENCE OF LVIV POLYTECHNIC SCIENTIFIC LIBRARY

The technological process of transition opportunities from the database of bibliographic descriptions «Works of scientists of Lviv Polytechnic» to full-text materials presented in the electronic scientific archive of Lviv Polytechnic National University Scientific Library is shown.

Keywords: electronic catalogue, electronic research archive, information systems, library.